

Список використаних джерел:

1. Колядки, щедрівки, духовні піснеспіви / упоряд. З. Яропуд. Кам'янець-Подільський, 2008. 112 с.
2. Яциневич Я. Духовні твори / ред.-упоряд. М. Гобдич. Київ : Камерний хор «Київ», 2006. 59 с.
3. Ященко Л. Христос воскрес! (на Великдень). Ноти з репертуару хору «Гомін». URL: <https://homin.etnoua.info/novyny/hrystos-voskres/> (дата звернення: 20.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-19>

Чеканов В. Ю.,

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри філософії та історії
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського*

МЕНТАЛЬНЕ КАРТУВАННЯ УКРАЇНИ У ХХ – ХХІ СТ.: ПОШУКИ ТА ЗНАХІДКИ

Поняття *ментальної карти* постає з ситуації невдоволення та інтелектуальної активності навколо її. Відома українська історикиня Л. Нагорна ставила виділення просторового чинника, що лежить в основі ментального картування, у залежність від потреби відчуженої від влади людини в соціокультурній компенсації. Вона може набувати форм протиставлення центру периферії і створення «туманної сірої зони» фрагментованих периферій [2, с. 5, 27]. Наприклад, у ментальних картах українських інтелектуалів модерної епохи важливим компонентом була бінарна опозиція «Схід – Захід», що включала до себе різні смисли і, відповідно, констатацію розходження складників опозиції по цих смислах. Пізніше це вилилося у штучну концепцію «двох Україн» [1, с. 146–147]. В Росії аналогічне протиставлення належить до ментальних карт слов'янофілів і західників.

На створення ментальних карт України у ХХ–ХХІ ст. вплинуло декілька важливих чинників. Насамперед, на тривалий час збереглося положення України як складової частини СРСР, відповідно, це визначило ментальні карти, створені у Росії, на яких Україна поряд з іншими союзними республіками стабільно розглядалася як «национальная окраина». Центральну Європу в СРСР перейменували на «Східну», завдяки цьому Україна (наче як розташована східніше

від Сходу) на російських ментальних картах пересунулася з європейського контексту у «загальносоюзний».

На економіко-географічних картах всіляко підкреслювався радіальне по відношенню до центру в Москві розташування транспортних шляхів, на історичних – територія України визначалася як неодмінно залучена до політичних процесів у власне Росії, особливо тоді, коли йшлося про події, що не мали до України відношення (селянські повстання під проводом Разіна і Пугачова, розвиток капіталізму, поширення марксизму тощо). У аудиторії створювалося враження, що на українських землях не продукуються ні специфічно місцеві феномени, ні такі, що здатні до поширення у зворотній бік – на Росію (так, відсутні карти поширення українських культурних впливів на Кубань), натомість усі впливи, у т. ч. цивілізаційні (розвиток капіталізму, «тріумфальна хода радянської влади» тощо) йдуть з Росії. Визвольні рухи в Україні XVIII ст. показувалися тільки локалізованими на підконтрольних Речі Посполитій територіях та розглядалися і як антифеодальні, і як антипольські, своєрідне продовження Хмельниччини (наче Московська держава феодальною не була).

З іншої сторони, підкреслювалися і виділялися контексти, які визначали недоцільність розгляду України як частини Європи. Практично відсутні були історичні карти, присвячені поширенню історичних феноменів з Заходу (наприклад, «другого видання кріпосництва», греко-католицизму, єзуїтських колегіумів тощо) або феноменів відродження української нації, у яких за визначенням не могло бути спільного контексту з Росією як цілим (абсолютно відсутні були карти громадянської війни 1918–1920 рр., на яких виділялися території, підконтрольні українським урядам (і навіть махновцям), натомість підкреслювалися лінії фронтів просування по українській території Червоної армії і Добрармії Денікіна). Історична література, що продукувалася в УРСР, цілком поділяла цей різновид ментального картування.

З іншого боку, українські ментальні карти з 1991 р. теж не зазнали відчутних змін порівняно з попереднім періодом. Радше, може йтися про рецепцію карт української діаспори на Заході, які утворювали концептуальну опозицію російським та радянським ментальним картам. В незалежній Україні швидко склалася традиція використання цих концепцій як самоцінних для визначення місця України на карті європейського регіону. При цьому ті аспекти ментального картування, які через несамостійне становище України не вважалися в діаспорі актуальними, відтоді не розроблялися: так, до арсеналу дослідників не увійшли карти, що показували б місце України у *світі* (а не лише в регіоні), вектори її економічного впливу. Чому? Просто в екзилі

з відомих причин створювалися лише карти поширення української діаспори у світі, а ті аспекти, що набули актуальності уже в незалежній державі, спеціально не розроблялися. Саме тому українська аудиторія у 2022 р. була у більшості своїй спантеличена питанням про напрями експорту українського хліба через «зерновий коридор» на Чорному морі.

Російське вторгнення у 2022 р. спричинило сплеск активності у суспільстві як щодо самоідентифікації, так і оновлення ментальних карт. По відношенню до Росії частіше стало застосовуватися поняття «Московія» і навіть «Біломосковія». З протилежної сторони також спостерігається активність щодо ідентифікації України та її ментального картування: поряд з публікаціями, в яких вона ідентифікується як майбутня «неотъемлемая часть России», застосовуються поняття «бывшая Украина», «т.н. Украина» чи «временно контролируемые нацистским режимом территории». Усі зазначені прояви, в цілому, вкладаються в тренди, сформовані протягом ХХ ст. – підкреслення європейської приналежності України і її протилежності Росії з однієї сторони і заперечення її з іншої. Спостерігається не стільки видозміна концепцій, скільки їх підсилення – наприклад, з російської сторони дедалі частіше озвучуються ідеї заперечення існування України як сутності, принципово відмінної від Росії (концепції «одного народу», штучного характеру комплектування території України тощо). З іншого боку, з ужитку практично зникає такий елемент картування, як умовний поділ України на дві частини. Навесні 2022 р., коли в Росії на часі була проблематика захоплення України в цілому, поділ її території на частини розглядався в контексті денацифікації і повної інтеграції її територій до складу Росії [3]. Однак уже в другій половині 2022 р. такі проекти зникають з інформаційного простору.

Список використаних джерел:

1. Куций І. Образи Сходу і Заходу в українській історіографії: між реальним та уявним простором. *Український історичний журнал*. 2019. № 2. С. 144–160.

2. Нагорна Лариса. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІпіЕнд імені І.Ф. Кураса, 2008. 405 с.

3. Что Россия должна сделать с Украиной. *Википедия: свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%82%D0%BE_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B6%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B9 (дата звернення 10.03.2023).